

GRAIKINIŲ RIEŠUTMEDŽIŲ LATERALINIS DERĖJIMAS

LOTYNIŠKAS PAVADINIMAS *JUGLANS REGIA* DAUG PASAKO APIE KARALIŠKĄ ŠIO AUGALO KILMĘ. PARADOKSAS, BET LIETUVIŠKAS TERMINAS *GRAIKINIS* NETURI SĄSAJOS SU GRAIKIJOS VALSTYBE KAIP RIEŠUTMEDŽIO GIMTINE. GRAIKAI ŠIOS GARBĖS NUSIPELNĖ KAIP RIEŠUTŲ PIRKLIAI IR PLATINTOJAI IŠ CENTRINĖS IR MAŽOSIOS AZIJOS Į EUROPA.

Labiausiai paplitęs terminalinis derėjimo tipas, kai riešutai dera po 1–3 šakos gale (viršūnėje).

neteko pradinės veislės savybių. Kitaip sakant, 'Ideal' paprasčiausiai išsigimė, kad adaptuotųsi prie labai skirtingų sąlygų ir išliktų.

Šitaip atsitiko ir su V. Stefanenko atrinkta 'Korenovskij'. Ši veislė taip pat niekur oficialiai neužregistruota. Į Lietuvą ji pateko V. Stefanenkai išsiuntus riešutų paštu į dendrologinius parkus. Taip vienas sėjinukas įsikūrė Traupio dendrologiniame parke.

Šių ir daugelio kitų veislių platinimas Lietuvoje vyko sodinant riešutus, atsivežtus iš tuometinės Gruzijos, Armėnijos, Moldavijos, Ukrainos kalnuotų vietovių, ir tikintis, kad sėjinukai prisitaikys prie mūsų klimato. Apie veislinių riešutmedžių skiepijimą, siekiant išlaikyti motininio vaismedžio savybes, nebuvo nė kalbos. Galiausiai Lietuvoje auga daug hibridų, kurie labiau tinka medienai (malkoms).

Po ilgų paieškų pavyko gauti 'Saratovkij Ideal' skiepiųjų iš Saratovo medelyno. Pasirodė, kad ši veislė išties atspari šalčiui ir ligoms, didelio augumo, terminalinio derėjimo (riešutai auga šakutės gale), todėl derlingumas yra tik vidutinis.

Pavyko gauti Traupio dendrologiniame parke augančio veislės 'Korenovskij' sėjinuko šakelę. Paskiepijus paaikėjo, kad jis neaugus, derėjo

antrais metais, o ketvirtais metais subrandino apie 50 riešutų. Priešingai nei nurodyta veislės aprašyme, riešutai augo ne kekėmis, o po 1–3 ant pernykštės šakutės šoninių pumpurų (lateralinis derėjimas). Jie skanūs, branduolių išeiga – apie 50%. Trūkus – lapus ir vaisius puola grybelinės ligos, riešutų branduoliai susitraukę.

Teko ir daugiau Lietuvoje augančių riešutmedžių skiepyti į graikinį poskiepį. Radau tik kelis, kuriuos vertėtų padauginti ir rekomenduoti auginti kitiems sodininkams.

DERĖJIMO TIPAI

Graikinius riešutmedžius galima skirstyti į terminalinio, lateralinio, kekinio ir mišraus derėjimo tipo.

TERMINALINIS – labiausiai paplitęs tipas, kai riešutai dera po 1–3 šakos gale (viršūnėje). Gamtoje jis yra labiausiai paplitęs, būdingas apie 80% visų graikinio riešutmedžio veislių. Pramoniniai augintojai šių veislių riešutmedžių siekia atsikratyti, nes po 10–15 metų dėl didelio augumo ir

mažėjančio derlingumo jų auginti neapsimoka.

LATERALINIS – kai dera po 1–3 riešutus ant pernykštės šakutės šoninių pumpurų. Šis tipas leidžia gauti apie 40% didesnį derlių. Tai ne tik pramonininko, bet ir sodininko mėgėjo svajonė. Be to, graikiniai riešutmedžiai pradeda derėti trečiais metais, o penktais metais derlius būna apie 5 kg nuo medžio. Dauguma naujai išvestų lateralinių veislių yra žemaūgės. Dėl to medžius galima sodinti 5–6 m atstumu, tarpai tarp eilių – 6–8 m.

KEKINIS – kai riešutai dera kekėmis po 4 ir daugiau, priklausomai nuo veislės. Jie formuojasi šakos gale (viršūnėje). Panašios kekės nebūdingos graikiniams riešutmedžiams,

todėl galima daryti prielaidą, kad kekes formuoja tarprūšiniai hibridai.

MIŠRUS – kai kiekvienos lateralinio derėjimo veislės šakos gale (viršūnėje) formuojasi terminalinio derėjimo veislei būdingi 1–3 riešutai arba didesnė kekė.

KOKIUS RIEŠUTMEDŽIUS RINKTIS?

TIK SKIEPYTI RIEŠUTMEDŽIAI. Skiepyti žinomų veislių riešutmedžiai leidžia 100% prognozuoti derėjimo terminus ir derlių, jei jie parinkti ir susodinti tinkamai. Tai ypač svarbu tiems sodininkams, kurie šių augalų sodą nori įveisti imdami paskolas. Jei

Vyrmantas Radzevičius – sodininkas mėgėjas iš Kauno, kuris jau 50 metų kolekcionuoja ir daugina riešutus brandinančius augalus.

Jei kils klausimų, straipsnio autoriui galite skambinti mob. tel. +370 656 335588 arba susisiekti el. p. radonas@radonas.lt.

KELIAS Į LIETUVĄ

Lietuvoje graikiniai riešutmedžiai kaip vaismedžiai plačiau paplito 1947 metais selektininkui S. Kalmykovui iš Uzbekijos atrinkus anksti derančią, gana atsparią šalčiui žemaūgę veislę 'Ideal'. Pavadinimas suteiktas dėl idealiai apvalios riešutų formos ir nebuvo įrašytas oficialiuose regis-

truose. Manoma, taip padaryta specialiai, kad šios veislės sėjinukai laisvai kryžmintųsi su šalčiui ir ligoms atspariomis vietinėmis veislėmis ir paplistų po šiaurinius rajonus. Taip atsirado daug regioninių „idealų“: Saratovo, Ukrainos, Voronežo, Smolensko, Minsko. Jie labai skirtingi, todėl 'Ideal' galima vertinti tik kaip sortotipą, kuris paplito po įvairias klimato zonas ir

Lateralinio derėjimo veislių riešutmedžiai ne tik pradeda derėti anksti, bet ir duoda 40–50% gausesnį derlių nei terminalinio derėjimo veislių.

Vyrmanto Radzevičiaus (9) nuotr.

Kekės nebūdingos graikiniams riešutmedžiams, tad galima daryti prielaidą, kad tai yra tarprūšiniai hibridai.

Kekinis derėjimo tipas – riešutai dera kekėmis po 4 ir daugiau, priklausomai nuo veislės.

jis pradeda derėti anksti ir dera pastoviai, gausiai, paskolų gražinimas paprastai būna greitas.

Augindami riešutmedžių sodą iš riešutų (sėjinių) lošiate loterijoje, kurią iš anksto esate pralaimėję. Paklauskite, kodėl? Pats riešutas, kurį užauginate ar gavote kaip geros veislės vaisių, negali išlaikyti tos veislės savybių, jei žiedas, kuris augo ant medžio, nebuvo izoliuotas nuo kitų veislių ar rūšių žiedadulkių. Dėl dichogamijos sėjinių būna įvairių veislių ar rūšių hibridai, kurie neturi norimos

veislės savybių. Rezultato reikia laukti 7–12 metų ir tik tada galima nuspręsti, ar dar nieko nedaryti, ar imti į rankas benzininį pjūklą.

Kadangi pats praradau apie 25 metus eksperimentuodamas su sėjinių medžiais, kitiems nepatariu kartoti mano klaidos.

ANKSTYVAS DERĖJIMAS. Tiek mėgėjams, tiek pramonininkams labai svarbu, kad graikiniai riešutmedžiai pradėtų derėti 3–5 metais po pasodinimo į nuolatinę vietą. Beveik visi skiepytieji pradeda derėti 2–3 metais.

VĒLYVA VEGETACIJOS PRADŽIA.

Siekiant išvengti vėlyvų pavasario šalnų, vėlyva vegetacija yra veislės privalumas. 'Franquett', 'Fernor', 'Lara' sprogsta gegužės antroje pusėje ir vėlyvų šalnų paprastai išvengia. Šias veisles bandau kryžminti su 'Broadview', 'U12', 'Papple', kad pagerinčiau jų atsparumą žiemos šalčiams.

LATERALINIS DERĖJIMAS. Šio derėjimo tipo veislių riešutmedžiai ne tik anksti pradeda auginti vaisius, bet ir dera 40–50 % gausiau nei terminalinio derėjimo veislių. Tai akivaizdi ekonominė nauda tiek mėgėjams, tiek pramonininkams. Be to, 'Ovata', 'Ames', 'ES 87-2' yra žemaūgės. Jas lengviau prižiūrėti, vainikinės šakos formuojamos 1,5 m aukštyje. Atstumi tarp medžių turi būti 5–6 m, tarp eilių – 6–8 m. Labai svarbus kriterijus yra laterališkumo procentas. Jeigu jis yra 40 %, tai reiškia, kad terminalinio ar kitokio derėjimo vaisių ant riešutmedžio – 60 %, o lateralinio derėjimo – 40 %.

APDULKINIMAS. Labai svarbu pasirinkti veisles, kurių augalai vienas kitą apdulkintų ir derlius būtų maksimalus. Riešutmedžiai daugiausia yra dichogaminiai augalai (moteriški žiedai ir dulkinės subręsta skirtingu

laiku) ir vėjo atneštos žiedadulkės, apvaisinančios žiedus, būna atneštos nuo skirtingų veislių ar rūšių riešutmedžių. Labai svarbus kriterijus – veislės žydėjimo tipas.

PROTANDRINIS ŽYDĖJIMO TIPAS, kai vyriški žiedai žydi pirmi, o moteriški vėliau, dar vadinamas I žydėjimo tipu.

PROTAGYNINIS ŽYDĖJIMO TIPAS, kai pirmi žydi moteriški, o vėliau vyriški, dar vadinamas II žydėjimo tipu.

Jeigu riešutmedžio vyriškų ir moteriškų žiedų žydėjimo laikas sutampa, jis vadinamas savidulkiu. Deja, tai pasitaiko labai retai, todėl tenka sodinti I ir II žydėjimo tipo augalus greta ir, jei vegetacijos laikas sutampa, jie vienas kitą apdulkina.

Veislių 'Buccaner', 'Coble-2', 'Papple', 'Plovdivski', 'Broadview', 'U 12', 'Excelsior of Teuton' riešutmedžiai yra iš dalies savidulkiai ir gali derėti augdami vieni.

BRANDUOLIO SAVYBĖS. Branduolys turi būti traškus, malonaus skonio, nekartus, šviesios spalvos. Lukštas ir pertvaros nuo jo turi lengvai atsidalinti. Branduolio išeiga turėtų būti apie 50 %. Riešutų dydis svarbus pramoniniam auginimui, kai lukštenama mechanizuotai. Geriausi yra vidutinio dydžio, 10–12 g svorio. Mėgėjams tiks ir didesni, 15–20 g svorio riešutai.

RINKDAMIESI GRAIKINĮ RIEŠUTMEDĮ, ATKREIPKITE DĖMESĮ Į ŠIUOS KRITERIJUS:

- ⦿ skiepytas ar užaugintas iš sėklos,
- ⦿ žydėjimo tipas,
- ⦿ vegetacijos pradžia,
- ⦿ derėjimo pradžia,
- ⦿ derėjimo tipas,
- ⦿ branduolio savybės.

Jei iš įskiepio šoninių pumpurų išsivysto ūgliai, o šie sukrauna žiedinius pumpurus jau pirmaisiais metais, galima tikėtis, kad veislė yra lateralinė.

VIETOS PARINKIMAS, SODINIMAS, PRIEŽIŪRA

Norintieji auginti graikinius riešutmedžius turi žinoti, kokios sąlygos turi būti patenkinamos, kad jie augtų ir derėtų. Jeigu juos planuojate sodinti horizontaliame sklype, dirva turi būti laidi vandeniui. Pavasarinio polaidžio vanduo neturi apsemti šaknies kakliuko, nes naktį susidaręs ledas jį pažeis ir atsiras galimybė įsiveisti infekcijai, nesvarbu, koks poskiepis. Jei dirva nelaidi vandeniui, geriau auginti karijas. Jeigu aukštas gruntinis vanduo, irgi geriau sodinti jas. (Apie šių riešutmedžių auginimą rašyta 2020 metų „Sodo spalvų“ Nr. 3.)

Jeigu dirva sunki (molis, priemolis), graikiniai riešutmedžiai įsitvirtins, kai nuolydis bus didesnis nei 5 %. Jie visada geriau auga saulės apšviesti nei šešėlyje.

Sodinti visų rūšių ir veislių graikinius riešutmedžius į nuolatinę vietą rekomenduojau tik pavasarį. Nesvarbu, kokios veislės augalas, pirmais metais po skiepijimo jis turi visiškai sumedėti, o pumpurai – subręsti. Pirmą žiemą sodinukus geriausia laikyti drėgname vėdinamame rūsyje, 0–5° temperatūroje.

Sodinant riešutmedį, į 60 cm skersmens ir tokio pat gylio duobę reikia įberti apie 50 g superfosfato, 50 g medžio pelenų, sumaišytų su kompostu. Vėliau kasmet paviršių patariu

apibarstyti dolomitmilčiais, kad dirva būtų silpnai šarminė.

Prieš kelerius metus birželio mėnesį sugalvojau riešutmedžius patręsti azoto trąšomis (amonio nitratu). Jauni augalai mano rūpinimosi nesuprato, numetė lapus ir žuvo. Senesni šiaip taip išsilaikė, bet davė suprasti, kad daugiau taip jais nesirūpinčiau. Rekomenduoju azoto trąšomis riešutmedžius tręšti tik 4–5 metais.

Labai svarbu iki 5 metų amžiaus medžių kamienus apsaugoti nuo stirnų ir elnių mechaninėmis priemonėmis (tvora, individuali apsauga) ir repelentais. Individuali apsauga neleidžia žvėrimis nulupti žievės, o rudėnį paskleisti repelentai apsaugos šakas ir pumpurus nuo apgraužimo.

Jeigu augalas užmezga vaisius antrais metais, rekomenduoju visus nuskinti, o trečiais metais palikti tik 20 %. Tuomet jis normaliai vystysis, o ne skirs visą energiją derliui auginti.

LATERALINĖS VEISLĖS

Vakarų Europoje ir Šiaurės Amerikoje jau praeitame amžiuje buvo išvestos lateralinės veislės 'Broadview', 'Chandler', 'Fernor', 'Buccaner', 'Papple', 'Coble 2', 'Ames', 'Dooley 69-E', 'Combe', 'Excelsior of Teuton' ir kt. Visos puikiai auga Lietuvoje, tik 'Fernor' ir 'Chandler' nepakankamai atsparios šalčiui, todėl jas po aklimatizacijos bandau kryžminti su 'Broadview'.

Apie naujasias laterales veisles iš Rytų Europos pradėta kalbėti prieš 10–15 metų. Internete vyko aktyvi reklama. Ukrainiečiai reklamavo veisles 'INTR', 'Vasion', moldavai – 'Pesčianskij', 'Faleštskij', 'Ovata', 'Moldavensk Lateral', 'Trifan Lateral', lenkai – 'Plovdivski', 'U 12'. Teko kreiptis į Lenkijos ir Moldovos medelynus ir iš jų įsigyti grynaveislių įskiepių. Su kai kurių medelynų vadovais jau senokai bendrauju, todėl buvau įsitikinęs, kad gauti įskiepiai tikrai yra pageidaujamos veislės. Ukrainietiškų ir rusiškų veislių skiepiūgliai atkeliavo per tarpininkus, todėl įskiepyti augalai stebimi ir bus platinami tik tada, kai įsitikinsiu, kad jų savybės atitinka nurodytas veislės aprašyme.

Kokius įskiepius gavau, sužinosiu tik juos įskiepijęs ir sulaukęs pirmo derliaus (po 3–4 metų). O kad veislė yra lateralinė, galima nustatyti pagal tam tikrus požymius – jei įskiepio šoniniai pumpurai išleidžia ūglius, o šie sukrauna žiedinius pumpurus jau pirmais metais.

Šiuo metu turiu apie 20 lateraliųjų veislių graikinių riešutmedžių. Dalis jų auga 10–12 metų ir puikiai jaučiasi

Lietuvoje. Galiu rekomenduoti sodinti šias veisles:

'BROADVIEW': Turbūt šalčiui ir ligoms atspariausia lateralinė veislė iš Kanados. Laterališkumas – apie 40 %. Medis yra piramidės formos, vidutinio augumo (aukštis apie 6 m). Derėti pradeda trečiais metais, o dešimtaisiais sunokina apie 50 kg derlių. Riešuto svoris apie 12 g, branduolio išeiga – apie 47 %. Į žydėjimo tipo, iš dalies savidulkis, apdulkinamas 'Plovdivski', 'Pesčianskij', 'Rita'. Pats yra puikus apdulkinotojas, jo žiedadulkės, laikomos šaldytuve, 5 °C temperatūroje, virš bevandenio kalcio chlorido (vandens garų absorbento), išlieka gyvybingos apie 12 parų. Jos naudojamos lepesnių riešutmedžių dirbtiniam apdulkinimui, siekiant kryžminimo būdu gauti šalčiui atsparesnes laterales veisles.

'PESČIANSKIJ': Vidutinio augumo moldaviška veislė, laterališkumas – apie 30 %. Šakos retos, auga stačiu kampu iš kamieno, apatinės paliekamos 1,5 m aukštyje. Dera 2–3 metais. Riešuto svoris apie 14 g, branduolio išeiga iki 60 %. Į žydėjimo tipo, apdulkinama 'Broadview', 'Kodrene', 'Ovata'. Atsparus –34 °C šalčiui.

'TRIFAN LATERAL': Vidutinio augumo moldaviška veislė, laterališkumas – apie 35 %. Medis yra piramidės formos. Dera 2–3 metais. Riešuto svoris apie 18 g, branduolio išeiga – apie 55 %. Į žydėjimo tipo, apdulkinamas 'Faleštskij', 'Pesčianskij'. Atsparus –34 °C šalčiui.

'PLOVDIVSKI': Vidutinio augumo, piramidės formos, laterališkumas – apie 40 %. Dera 2–3 metais. Riešutas apie 12 g svorio, branduolio išeiga – apie 50 %, išimamas labai lengvai, išlieka sveikas, pertvarėlės labai plonos. Kol kas šie riešutai man yra skaniausi. Į žydėjimo tipo, iš dalies savidulkis, apdulkinamas 'Pesčianskij', 'Buccaner', 'Faleštskij'. Atsparus –32 °C šalčiui.

'FALEŠTSKIJ LATERAL': Medis vidutinio augumo, piramidės formos, laterališkumas – apie 45 %. Dera 2–3 metais. Riešutas yra apie 15 g svorio, branduolio išeiga – apie 50 %, išimamas labai lengvai, išlieka sveikas, pertvarėlės labai plonos. Į žydėjimo tipo, iš dalies savidulkis, apdulkinamas 'Trifan Lateral', 'Pesčianskij', 'Ovata'. Atsparus iki –32 °C šalčiui.

'CHANDLER': Tai turbūt lateraliųjų riešutmedžių veislių karalius. Jo late-

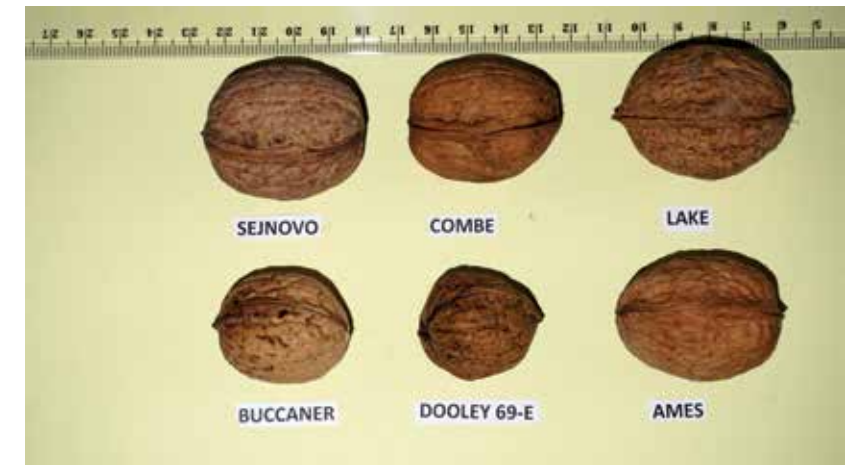

Lateralinis derėjimo tipas – riešutai dera po 1–3 ant pernykštės šakutės šoninių pumpurų.

rališkumas su amžiumi didėja ir 10–15 metais siekia apie 90 %. Be to, ši veislė puikiai adaptuojasi prie atšiaurių sąlygų. Įskiepytus į mandžiūrinį poskiepį augalus rugsėjo pradžioje apgenėdavau (nukirpdavau nesumedėjusius ūglius), kad sutrumpinčiau vegetacijos laiką ir jie visiškai sumedėtų. Po 5 metų adaptacijos išliko du mūsų klimatui atsparūs riešutmedžiai, kurie kryžminami su 'Broadview', siekiant padidinti jų atsparumą šalčiui. Tai vidutinio augumo medis. Riešuto svoris apie 13 g, branduolio išeiga – apie 50 %. Į žydėjimo tipo, iš dalies savidulkis, apdulkinamas 'Frquette', 'Broadview'.

'OVATA': Medis yra vidutinio augumo, laterališkumas apie 40 %, dera trečiais metais. Riešuto svoris apie 20 g, branduolio išeiga – apie 45 %. Į žydėjimo tipo, apdulkinamas 'Pesčianskij', 'Frquette'. Atsparus –32 °C šalčiui.

Lateralinės veislės **'INTR'**, **'FERNOR'**, **'VASION'**, **'ASTACHOVSKIJ'**, **'U 12'**, **'AMES'**, **'ES 87-2'**, **'LARA'** ir kitos kol kas yra tyrimo objektai ir apie jas informuosiu vėliau. ☼

Lateralinio derėjimo veislės

Visų šių veislių riešutmedžiai puikiai auga Lietuvoje.